

Újszövetség

Fedezd fel Isten Igéjének a gazdagságát

Első szint: Keresztény szolgálattevők képzése

Dr. Nick Venditti és Dr. Leona Venditti

Újszövetség

Fedezd fel Isten Igéjének a gazdagságát

Első szint: Keresztyén szolgálattevők képzése

Nick és Leona Venditti

A szerzőkről

Dr. Leona Janzen Venditti professzor asszony széleskörű tapasztalattal rendelkezik az oktatás és a missziós munka területén. Tanított a Nyitott Bibliai Intézetben Trinidadban 1969-től 1972-ig és a Nyitott Bibliai Egyetemen Des Moines-ban, az Egyesült Államok Iowa államában 1972-től 1980-ig. A Nyitott Bibliai Egyetem akadémiai dékánja is volt. 1981-ben a Nyitott Bibliai Gyülekezetek Nemzetközi Szolgálatok Osztálya Spanyolországba küldte, ahol 1982-ben megalapította az INSTE-t. Ugyancsak ő a társszerzője annak a huszonnyolc könyvnek, amely az INSTE tananyagának alapját képezik. Dr. Venditti az első diplomáját a Nyitott Bibliai Egyetemen (1967) szerezte, később pedig az Upper Iowa-i Egyetemet (1969) is elvégezte. Három posztgraduális fokozatát az oktatás területén a Drake-i Egyetemen szerezte. (M.S.E. 1973, Ed.S. 1976 és Ed.D., 1978).

Dr. Nick Venditti olasz apa és puerto rico-i anya gyermekeként született és New York City-ben nőtt fel. Spanyol irodalmat és zenetudományt tanult a New York-i Egyetemen, ahol 1972-ben B.A. fokozatot szerzett. 1972-ben Spanyolországba költözött. Beiratkozott az INSTE-be, ahol teológiai képzésben részesült, és ezzel egyidejűleg az evangélizálás területén szolgált Spanyolország különböző gyülekezeteiben. 1987-ben Nick és Leona összeházasodtak. Együtt folytatták szolgálatukat az INSTE-ben. Dr. Venditti 1993-ban megkapta a M.Div. lelkipásztori fokozatot, majd 1998-ban a Dr. fokozatot is Kaliforniában a Pasadena-i Fuller Teológiai Szemináriumban.

Ígyekezéél, hogy Isten előtt becsületesen megállj, mint oly munkás, aki szégyent nem vall, aki helyesen hasogatja az igazságnak beszédét.

2Timótheus 2:15.

Második kiadás, 2002 USA

Harmadik kiadás, 2005 Magyarország

©1992: Nyitott Bibliai Gyülekezetek Nemzetközi Szolgálatok Osztálya, USA

Minden jog fenntartva. Ezt a könyvet vagy részleteit a kiadó engedélye nélkül tilos reprodukálni.

Második nyomtatás: 2000

A mű eredeti spanyol címe: *Nuevo Testamento* Angol nyelvre fordította: Melba Martin.

A magyar nyelvű fordítás az angol New Testament alapján történt

Fordította: Koncz Ilona

Lektorálta: Ficsóri Ferenc

Az igeverseket - amennyiben azok nincsenek külön jelölve (*) - a Károli Gáspár fordítása alapján idéztük.

Az INSTE a Nyitott Bibliai Gyülekezetek Nemzetközi Szolgálatok Osztályának szolgálata.

Magyar nyelven kiadja: Open Bible Standard Churches/Department of International Ministries, USA

2009

ISBN: 963 00 2072 6

Az Újszövetség

Tájékoztató

1. Lecke.....	1
1. Nap: Ismerkedés az Újszövetséggel	2
2. Nap: Újszövetségi irodalom	6
3. Nap: A két szövetség között – A politikai világ.....	12
4. Nap: A két szövetség között – A vallási világ.....	18
5. Nap: A lecke ismétlése	25

Máté

2. Lecke.....	29
1. Nap: A négy evangélium összehasonlítása.....	30
2. Nap: Máté – Az író és az evangélium egyedi jellegzetességei.....	34
3. Nap: Máté – Főbb témakörök.....	38
4. Nap: Máté – Felépítés.....	42
5. Nap: A lecke ismétlése	46

Márk

3. Lecke.....	49
1. Nap: A szinoptikus evangéliumok.....	50
2. Nap: Márk – Egyedi jellegzetességek	53
3. Nap: Márk – Az író és a mű szerkezete.....	57
4. Nap: Márk – Az evangéliumok földrajza	60
5. Nap: A lecke ismétlése	63

Lukács

4. Lecke.....	65
1. Nap: Lukács – Az író.....	66
2. Nap: Lukács – Egyedi jellegzetességek.....	70
3. Nap: Lukács – Kiemelkedő témakörök	73
4. Nap: Lukács – A mű szerkezete	77
5. Nap: A lecke ismétlése	81

János

5. Lecke	83
1. Nap: János – Az író	84
2. Nap: János – Egyedi jellegzetességek	87
3. Nap: János – A mű szerkezete	91
4. Nap: János – Főbb témakörök	94
5. Nap: A lecke ismételése	96

Apostolok Cselekedetei

6. Lecke	101
1. Nap: Az Apostolok cselekedetei keletkezése	102
2. Nap: Apostolok cselekedetei – A korai gyülekezet történelme.....	107
3. Nap: Apostolok cselekedetei – A gyülekezet átmeneti korszaka	111
4. Nap: Apostolok cselekedetei – A missziós utak.....	115
5. Nap: A lecke ismételése	119

A Rómabeliekhez írt levél

7. Lecke	121
1. Nap: Levélirodalom.....	122
2. Nap: A Rómabeliekhez írt levél történelmi háttere	125
3. Nap: A Rómabeliekhez írt levél teológiája.....	129
4. Nap: A hit gyakorlati alkalmazása a Rómabeliekhez írt levélben	132
5. Nap: A lecke ismételése	135

A Korinthusbeliekhez írt levelek

8. Lecke	137
1. Nap: A korinthusi levelek megírásának történelmi háttere	138
2. Nap: 1 Korinthus – Pál válasza Kloé beszámolójára.....	142
3. Nap: 1 Korinthus – Pál válaszai a kérdésekre	145
4. Nap: 2 Korinthus – Pál védelmezi szolgálatát.....	148
5. Nap: A lecke ismételése	151

A fogságban írt levelek

9. Lecke	153
1. nap: A fogságban írt levelek történelmi háttere.....	154
2. nap: Az Efézusbeliekhez írt levél.....	157
3. nap: A Filippibeliekhez írt levél.....	160
4. nap: A Kolossébeliekhez és a Filemonhoz írt levél.....	163
5. nap: A lecke ismétlése.....	168

Thesszalonikabeliekhez, Timótheushoz és Titushoz írt levél

10. Lecke	171
1. nap: 1 és 2 Thesszalonikabeliekhez írt levél.....	172
2. nap: Pál szolgálata az Apostolok cselekedetei után.....	178
3. nap: 1 Timótheus és Titus.....	181
4. nap: 2 Timótheus.....	186
5. nap: A lecke ismétlése.....	189

Galáciabeliekhez, Zsidókhoz írt levél és Jakab levele

11. Lecke	193
1. Nap: Az általános levelek bevezetése.....	194
2. Nap: A Galáciabeliekhez írt levél.....	198
3. Nap: Jakab: Keresztyén etika.....	203
4. Nap: A Zsidókhoz írt levél.....	206
5. Nap: A lecke ismétlése.....	210

Péter, János és Júdás levelei

12. Lecke	213
1. Nap: 1 Péter.....	214
2. Nap: 2 Péter és Júdás.....	218
3. Nap: 1 János.....	223
4. Nap: 2-3 János.....	226
5. Nap: A lecke ismétlése.....	228

Jelenések

13. Lecke	231
1. Nap: A szövegmagyarázás négy irányzata	232
2. Nap: A könyv szerkezete – „amiket láttál”	235
3. Nap: A hét gyülekezet – „amik vannak”	239
4. Nap: Az áldott reménység – „és amik ezek után lesznek”	243
5. Nap: A lecke ismétlése	246

Az Újszövetség

14. Lecke	249
1. Nap: Az evangéliumok	250
2. Nap: Az Apostolok cselekedetei	253
3. Nap: Pál levelei	255
4. Nap: Általános levelek	256
5. Nap: A Jelenések könyve és általános ismétlés	257

Szellemi Formálódás

Szellemi növekedési szerződés.....	262
Tanítványsági elkötelezettség.....	263
Szellemi napló	264
Megtanulandó igeversek.....	293
Megoldások	295

Tájékoztató

Az Újszövetséget ugyanazokkal a célkitűzésekkel közelítjük meg, amelyek az Ószövetség tanulmányozására motiváltak. Ennek a Bibliatanulmánynak az a legfőbb célja, hogy **a hallgató szilárd bibliai tudásra tegyen szert**. Az Újszövetséget szintetikus és módszeresen fogjuk tanulmányozni. Megvizsgáljuk az egyes könyvek általános mondanivalóját és a könyvek közötti kapcsolatot is. A tanfolyam során az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben fogjuk tanulmányozni.

Az egész Biblia központi témája Jézus Krisztus. Az Ószövetségben a próféták szemén keresztül láthattuk Őt. Az Újszövetségben azok bizonyágtételét olvassuk, akik szemtanúi voltak Jézus életének és munkájának. Az Ószövetség reménysége most az evangéliumok isteni kinyilatkoztatása és a levelek által bevégzett munka lett. Az Ószövetség reménysége valóságos megtapasztalássá vált az Újszövetségben. A kurzus leckéinek tanulmányozása során reméljük, hogy minden INSTE hallgatónak sikerül elmélyült közösséget kialakítani a Könyvek Könyvének Szerzőjével és mondanivalójával.

A kurzus célkitűzései

Az alábbiakban összefoglaltuk a kurzus céljait. A kurzus végére:

1. Elolvasod az Újszövetségnek legalább 75%-át.
2. Emlékeztetből fel tudod sorolni az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben.
3. Röviden el tudod mondani az Újszövetség könyveinek tartalmát/vázlatát.
4. Fel tudod állítani az Újszövetség korának egyszerű kronológiáját, és elhelyezni az egyes könyveket történelmi háttérükbe.
5. Meg tudod állapítani az Újszövetség könyveinek irodalmi műfaját.
6. Össze tudod hasonlítani a könyvek üzeneteit.
7. Meg tudod nevezni az Újszövetség legkiemelkedőbb személyiségeit.
8. (Nem kötelező) Elkészíted az Újszövetség könyveinek, témáinak és szereplőinek szintetikus, tematikus vagy életrajzi tanulmányát.
9. Ki tudod keresni a Bibliában az ismert újszövetségi ígéresezeket.
10. El tudsz mondani néhány újszövetségi igeverset kívülről.
11. Növeled az Újszövetség iránti szeretetedet, ami megnyilvánul abban, hogy szívesen olvasod, és igyekszel alkalmazni a tanításait a saját életedben.
12. Tudni fogod, hogyan használd az Újszövetséget a csendességben és az egyéni tanulmányozásod során, amikor Isten vezetését keresed erkölcsi-etikai kérdésekben.
13. Figyelni fogsz a Szent Szellemre, aki az Újszövetség által szól hozzád, hogy tanítson, intsen, helyreigazítson és vezessen Isten törvényében.
14. Megtanulsz engedelmessé válni Isten szavának.

Röviden a leckéről

Az eddigiekben röviden összefoglaltuk a kurzust, most pedig lássuk, mit fogunk tanulni az első leckében! Az a célunk, hogy felépítsük az Újszövetség-tanulmányozásunk alapját. Először röviden átnézzük az Újszövetség történelmi háttérét. A zsidók történelmével fogjuk kezdeni a két szövetség közötti időszakban. Be fogjuk mutatni az újszövetségi kor történelmi vázlatát is. Ez a történelmi összefoglaló segít jobban megérteni az Újszövetség üzenetét és történelmi korát. Bemutatunk egy olyan módszert is, melynek segítségével könnyen megtanulhatod az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben. Azután pedig megvizsgáljuk az Újszövetségben található főbb irodalmi jellemvonásokat.

Célkitűzések

A lecke elvégzése után képes leszel:

1. Emlékeztetőből felsorolni az Újszövetség könyveit, bibliai sorrendben.
2. Felsorolni az Újszövetség történelmének kilenc dátumát és kiemelkedő eseményeit.
3. Meghatározni olyan fogalmakat, mint például: hellenisztikus, héber, farizeus, szaduceus stb.
4. Röviden összefoglalni a zsidók történelmének kiemelkedő eseményeit a két szövetség közötti időszakban.
5. Megnevezni az Újszövetség íróit és a könyvek irodalmi műfaját.

Heti tanterv

1. Nap: Ismerkedés az Újszövetséggel	2
2. Nap: Újszövetségi irodalom	6
3. Nap: A két szövetség között – A politikai világ	12
4. Nap: A két szövetség között – A vallási világ	18
5. Nap: A lecke ismétlése	25

1. N a p

Ismerkedés az Újszövetséggel

Miért nézzük át először az Újszövetség történelmét? Egyszerűen azért, mert az Újszövetség történelmi háttérének ismerete fényt derít az amúgy homályos részekre. Ha mélyebben szeretnél belemerülni a tanulmányozásba, mint amit a tanfolyam keretei megengednek, ajánlom, hogy olvasd el Merrill Tenney *Az Újszövetség tanulmányozása (New Testament Survey)* című könyvének 1-4 fejezetét, vagy olvasd el cikkeket a Bibliai szótárból a leckében említett császárokról, vagy a judaizmusról és az adott kor filozófiáiról. Hidd el, érdemes utánanézni ezeknek a dolgoknak!

Történelmi összefoglalás

Az Újszövetség korában Palesztina Róma fennhatósága alá tartozott. A legfontosabb római császárok a bibliai történelemben Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Néró, Domitianus és Traianus voltak. (Ezeket a neveket nem kell megtanulnod kívülről. Azért említjük őket, hogy a későbbiekben tudjunk rájuk hivatkozni a bibliai történelemmel kapcsolatosan.)

Figyeld meg az alábbi táblázatot! Olyan fontos dátumok szerepelnek benne, amelyek segítségével el tudjuk készíteni az újszövetségi kor történelmének vázlatát. Tanulmányozd ezeket és válaszolj az alábbiakra!

A kérdésekre adott válaszaidat ne felejtse el egyeztetni a lecke végén található megoldásokkal!

Az Újszövetség történelmi háttere	Politikai Történelem	Bibliai dátumok	Bibliai események	Újszövetségi korszakok
	Augustus Kr.e. 27-Kr.u.14	Kr.e. 5 vagy 4	Krisztus születése	Kezdet Kr.e. 5-Kr.u. 29
	Tiberius Kr.u. 14- Kr.u. 37	Kr.u. 26 Kr.u. 29	Krisztus bemerítkezése Keresztrefeszítés és feltámadás	<i>Krisztus földi élete</i>
	Caligula Kr.u. 37- Kr.u. 41	Kr.u. 29	Pünkösöd: a Gyülekezet születése	Kibontakozás Kr.u. 29-Kr.u. 60
	Claudius Kr.u. 41- Kr.u. 54	Kr.u. 48-49 Kr.u. 49-50	Pál első missziós útja Az első jeruzsálemi zsinat	<i>A missziós gyülekezet</i>
	Néró Kr.u. 54- Kr.u. 68	Kr.u. 60	Pál fogsága Rómában	
	Vespasianus Kr.u. 69- Kr.u. 79	Kr.u. 63 Kr.u. 68 Kr.u. 70	Pál szabadulása Pál halála Jeruzsálem pusztulása	Megszilárdulás Kr.u. 60-Kr.u. 95
	Domitianus Kr.u. 81- Kr.u. 96	Kr.u. 95 vagy 96	János halála és az apostoli korszak vége	<i>Az érett gyülekezet</i>

Melyik császár uralkodott Jézus születésekor?

Ki volt a császár Jézus szolgálata alatt? (Szolgálatának kezdetét a bemerítkezés jelzi.)

1

Hány éves volt Jézus, amikor elkezdte a szolgálatát?

2

Furcsának tűnhet azt mondani, hogy Jézus Kr.e. 4-ben vagy 5-ben született. A magyarázat viszont egyszerű. Az ötödik században, amikor Dionysius barát megalkotta a modern naptárt, 4 vagy 5 évet tévedett a számításai során, mivel Róma megalapításának hibás dátumát vette alapul. Ez az oka annak, hogy a mai naptár szerint Jézus születésének időpontja Kr.e. 4-re vagy 5-re tehető.

Hány évet ölel fel az Újszövetség történelme? _____ 3

Olvasd el többször ezeket a dátumokat, azután töltsd ki az alábbi táblázatot!

Dátum	Esemény	Korszak
Kr.e. 5/4.		
Kr.u. 26.		
Kr.u. 29.		
Kr.u. 29.		
Kr.u. 48-49.		
Kr.u. 49-50. Kr.u. 60.		
Kr.u. 63.		
Kr.u. 68.		
Kr.u. 70.		
Kr.u. 95-96.		

4

A későbbiekben, a lecke folyamán meg fogjuk tanulni, hogyan használhatjuk ezeket a dátumokat hivatkozási pontokként, hogy megtaláljuk a történelmi események és az Újszövetség tartalma közötti összefüggést.

Ahogy ezt a táblázatban is láthatjuk, az Újszövetség történelme három korszakra osztható:

Kezdet	Kr.e. 5. –Kr.u. 29.
Kibontakozás	Kr.u. 29. – 60.
Megszilárdulás	Kr.u. 60. – 95.

Az első korszak (**Kezdet**) Jézus Krisztus földi szolgálatának a kezdete. Jézus _____ kezdődik, majd _____ és _____ fejeződik be.⁵

Az első korszak történelme megtalálható az evangéliumokban.

A második korszak (**Kibontakozás**) a gyülekezet missziójának történelmét foglalja magában. Ennek a korszaknak az eseményeit az Apostolok cselekedeteiben, valamint a Jakab és Pál leveleiben találhatjuk meg (kivéve a pásztori levelek).

Ez a korszak a _____ kezdődik és _____ fejeződik be.⁶

A harmadik korszak (**Megszilárdulás**) a Gyülekezet növekedésével és éretté válásával foglalkozik. Az Újszövetség utolsó korszakának körülményeit és eseményeit a Júdás, Péter, János leveleiben és Pál pásztori leveleiben találhatjuk meg.

Ez a korszak _____ ér véget.⁷

Melyik három korszakra osztottuk az Újszövetség történelmét?

Milyen dátumokhoz kötődnek ezek a korszakok?

_____ 8

Az Újszövetség nyelve

Az Újszövetség korszakában Palesztinában három nyelvet használtak egyidejűleg: **latin, görög és arám** nyelvet. Az első (latin) volt a császári udvar és a római világ nyugati részeinek hivatalos nyelve. A görög volt a Birodalom keleti részének kulturális és egyben közös nyelve (lingua franca). Kétségtelenül ez volt az első keresztyének fő nyelve. Az arám volt a Közel-kelet nyelve és valószínűleg Jézus anyanyelve is. Feltehetően Jézus és a tanítványok mind a három nyelvet ismerték és használták. A kibontakozás korszakában azonban a hívők többsége által használt nyelv a görög volt.

Mi volt az Újszövetség korszakának három nyelve?

_____ 9

A hagyományok szerint Jézus beszédeinek néhány korai feljegyzése arám nyelven íródott. Az Újszövetség azonban görög nyelven íródott. Ha létezett is valaha arám nyelvű feljegyzés, az nem maradt ránk. Az Újszövetség legrégebbi kéziratái csak görög változatban maradtak fenn.

Az első gyülekezet által általában használt ószövetség-változat a Szeptuaginta volt. Ez az Ószövetség görög nyelvű fordítása, amit zsidó tudósok fordítottak Alexandriában, Egyiptomban, a szövések közötti időszak során. Erről bővebben beszélünk még később.

Látjuk tehát, milyen fontos szerepe volt a görög nyelvnek az Újszövetség létrejöttében. Az említettek alapján fel tudnád sorolni, milyen három módon játszott fontos szerepet a görög nyelv a Gyülekezet kialakulásában az újszövetségi korszakban?

_____ 10

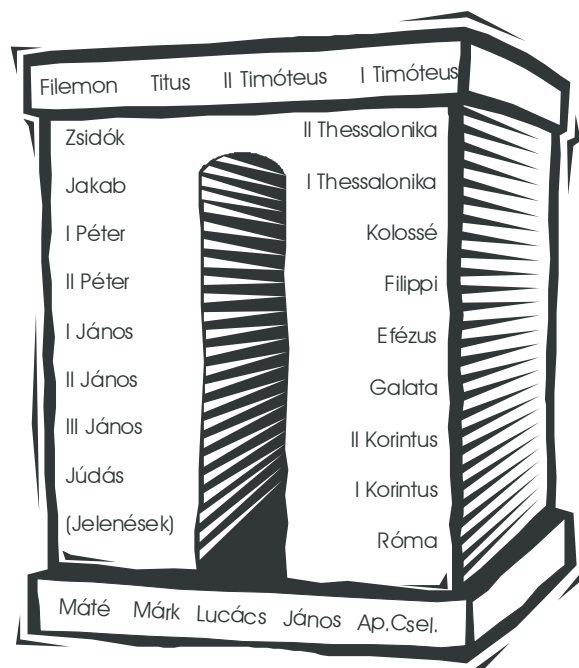
Szellemi formálódás

Ismételd át a három korszak dátumait! Figyeld meg, hogy milyen újszövetségi könyvek kapcsolódnak ezekhez a periódusokhoz! Milyen személyes célokat tűztél ki az Újszövetség tanulmányozásában?

2. N a p Újszövetségi irodalom

Az Újszövetség könyvei

Az újszövetségi *irodalom* három osztályba sorolható: történelmi könyvek (Máté evangéliumától az Apostolok cselekedetével bezárólag), a levelek (a Rómabeliekhez írt levéltől Júdás leveléig) és egy apokaliptikus könyv (János jelenései). Az alábbi táblázat segítségével könnyen megtanulhatod az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben.

Történelmi könyvek	Levelek <i>keresztény gyülekezeteknek</i>	Levelek <i>egyénekeknek</i>	Levelek <i>A zsidó keresztényeknek (általában)</i>
Máté	Róma	1 Timótheus	Zsidók
Márk	1 Korintus	2 Timótheus	Jakab
Lukács	2 Korintus	Titus	1 Péter
János	Galata	Filemon	2 Péter
Apostolok cselekedetei	Efézus		1 János
	Filippi		2 János
	Kolossé		3 János
	1 Thessalonika		Júdás
	2 Thessalonika		Jelenések*

*Bár a Jelenések könyve apokaliptikus, megtalálhatóak benne a levél (mint irodalmi műfaj) vonásai is. A Jel 1:4 megnevezi az író: "János"; a címzettet: "az Ázsiában levő hét gyülekezetnek." Tartalmaz köszöntést: "kegyelem néktek és békesség"; témákat 1:19: "amiket láttál, amik vannak, és amik ezek után lesznek"; lezárást 22:21: "az úr Jézus kegyelme legyen mindnyájatokkal."

Hogy könnyebben megjegyezd a könyvek sorrendjét, figyeld meg: Galatától - Kolosséig a könyvek a magánhangzók sorrendjét követik (a, e, i, o): Galata, Efézus, Filippi, Kolossé. Észreveheted ugyanakkor, hogy a „T” betűvel kezdődő könyvek csoportja abc sorrendben

követik egymást: 1-2 Thesszalonika, 1-2 Timóteus, Titus. Talán van más emlékeztetőd is, amit szoktál használni? Beszélj róluk csoporttársaidnak is a következő találkozón!

Az Újszövetség könyvei egy nagy „Diadalívet” alkotnak a kijelentett igazságokról. Az öt történelmi könyv (Máté, Márk, Lukács, János, ApCsel) alkotják a Levelek tartópilléreinek alapját. Kilencet a keresztyén gyülekezeteknek címeztek, kilencet (nyolc levelet és a Jelenéseket) a zsidó keresztyéneknek, vagy általánosan a Gyülekezetnek. Ezt a két oszlopot köti össze Pál négy levele, melyeket három személyhez intézett. Az Újszövetség hitelvének „szegletkövét” az 1 Tim 3:16-ban találjuk megírva: *„És minden versengés nélkül nagy a kegyességnek eme titka: Isten megjelent testben, * megigazított lélekben, meglátott az angyaloktól, hirdettetett a pogányok közt, hittek benne a világon, felvitetett dicsőségbe.”*

A történelmi könyvek

Az első öt könyv szolgáltatja azt a történelmi alapot, amelyre az Újszövetség többi része épül. Ezek a könyvek számolnak be Krisztus földi életéről, munkájáról és a Gyülekezet kezdetéről. Máté, akit Lévinek is hívtak, a következő mondattal köti össze az Újszövetséget az Ószövetséggel: *„Így teljeseedett be az, ami a próféták által mondatott”**...János Márk, zsidó/pogány, a római világnak magyarázza az evangéliumot, míg a pogány Lukács egy Theophilus nevű görögnek szánja evangéliumát. Ugyanez a haladási irány ismerhető fel az ApCsel szerkezetében is. Az evangéliumot először a zsidóknak prédikálták (1-7. rész), azután a samáriaiaknak és a zsidó prozelitusoknak (8-12. rész), majd mindenkinek az egész világon (13-28. rész).

János evangéliuma, amely csaknem három évtizeddel a szinoptikusok (Máté, Márk, Lukács) után íródott, kijelenti, hogy Izrael Messiása maga Jehova. A Megváltó a Teremtő. Aki az igazságot tanítja, az maga az Igazság. Aki az életet adja, az maga az Élet. János könyve apologetikus, ami azt jelenti, hogy megvédi Krisztus istenségének igazságát.

A levelek

Az előző oldalon említettük, hogy a leveleknek öt közös jellemvonása van: 1. címsor, 2. címzett, 3. köszöntés, 4. témák, 5. lezárás.

Az Újszövetségben összesen 21 levél van, amit az apostolok írtak. Ezek közül tizenhárom Pál írt, nyolc pedig általános (katolikus vagy egyetemes) levél, amelyeket más apostolok írtak. A Zsidókhöz írt levelet különböző szerzőknek tulajdonítják, azonban senki sem tudja biztosan, kinek a tollából származik. Az előző oldalon levő táblázatban a leveleket három csoportba soroltuk:

1. A keresztyén gyülekezeteknek címzett leveleket Pál írta alapvető hitelvi témákról gyülekezeteknek, vagy gyülekezeti csoportoknak.
2. A következő levelek közé tartozik Pál egyéneknek címzett négy levele. Az első három levél, amelyet *pásztori leveleknek* nevezünk, a gyülekezet vezetésére vonatkozó tanácsokat tartalmazza és két ifjú pásztornak íródott. A Filemonhoz írt levél Pál egyik barátjának szól, akinek a házában gyűltek össze a kolossébeli gyülekezet tagjai. Ez a levél személyes jellegű.
3. A zsidó keresztyéneknek írt leveleket különböző apostolok írták, *„az elszórtan levő tizenkét nemzetségnek”* (Jak 1:1), *„elszéledt jövevényeknek, akik ki vannak választva Isten eleve rendelése szerint”* (1Pét 1:1), *„az elhívottaknak, akik az Atya Istentől megszenteltettek, és Jézus Krisztustól megtartottak.”* (Júdás 1:1). János levelei inkább általános jellegűek. Ezt a nyolc levelet ismerjük ‘általános levelek’-ként. Ezen levelek célja az, hogy bemutassák, hogy Krisztus munkája teljes és befejezett. Ugyanakkor kifejezik a keresztyén hitelvekre alapozott élet gyakorlatiasságát. A későbbi levelek a hit megtartását hangsúlyozzák, *„hogy tusakodjatok a hitért, amely egyszer a szenteknek adatott”* (Júd 3).

Apokaliptikus irodalom

Bár a Jelenések könyve az egyetlen teljesen apokaliptikus könyv a Bibliában, más könyvek is tartalmaznak nagyobb részeket, amelyek ehhez a műfajhoz tartoznak. Ilyen például a Dániel 7-12. és bizonyos részek az Ézsaiás, Ezékiel, Zakariás könyvéből, a Máté 24, Márk 13, valamint az 1 és 2 Thesszalónika. Ennek a műfajnak az a sajátossága, hogy nagy hangsúlyt fektet Isten korlátlan uralmára és az emberi ügyekbe való beavatkozására, az Ő tökéletes akaratának megvalósítása céljából. Említésre méltó az ószövetségi szimbolizmus alkalmazása a jó és rossz konfliktusának bemutatására.

Újszövetségi irodalom

A következő két oldalon táblázatba foglaltuk az Újszövetség főbb irodalmi jellemzőit. Nem kell kívülről megtanulnod, viszont hasznodra válhat a kurzus során, miközben sorra tanulmányozzuk a könyveket. Tanuld meg, hogy kik a szerzői az Újszövetség alábbi könyveinek, azután válaszolj a kérdésekre! Ehhez azonban előtte tanulmányoznod kell a táblázatot.

A szerzőkről

Az Újszövetség könyveit kilenc szerző írta (vagy nyolc, ha Pálnak tulajdonítjuk a Zsidókhoz írt levelet).

Szerző neve	Hány könyvet írt?	Egy olyan kifejezés, mely az íróra utal
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		11

Újszövetségi irodalom					
KÖNYV	DÁTUM	HELY	SZERZŐ	CÍMZETT	TÁRGY
Jakab	45-50	Jeruzsálem	Jakab - Jézus testvére	A diaszpórában élő zsidó keresztények	Keresztyén etika
Galata	48-49**	Antiókhia	Pál - apostol, misszionárius	Keresztyének Lisztrában, Derbében és Antiókhiaiban	Hit által való megigazulás
Márk	50-59	Róma	Márk - Péter és Pál munkatársa	Rómabeliek	Krisztus, a Szolga
1 Thesszalonika	51	Korinthus	Pál	Thesszalonikai keresztények	Krisztus második eljövetele
2 Thesszalonika	52	Korinthus	Pál	Thesszalonikai keresztények	Krisztus második eljövetele
1 Korinthus	55	Efézus	Pál	Korinthusi keresztények	Az evangélium alkalmazása
2 Korinthus	55	Macedónia	Pál	Korinthusi keresztények	Keresztyén szolgálat
Róma	57	Korinthus	Pál	A római gyülekezet	Isten és ember igazságossága
Máté	60	Antiókhia	Máté - apostol	A szíriai zsidók	Krisztus, a Messiás
Lukács	60	Cézárea	Lukács - pogány, orvos	Kolossébeli pogányok	Krisztus, a tökéletes ember
Kolossé	60-62	Róma	Pál	A keresztények	Krisztus, a Gyülekezet feje
Filemon	60-62	Róma	Pál	Filemon és a kolossébeli	Megbocsátás és megbékülés
Efézus	60-62	Róma	Pál	Efézusi keresztények	Krisztus Gyülekezte
Filippi	60-62	Róma	Pál	Filippibeli keresztények	Hálaadás és keresztyén egység

Újszövetségi irodalom					
KÖNYV	DÁTUM	HELY	SZERZŐ	CÍMZETT	TÁRGY
Apostolok cselekedetei	63	Róma	Lukács	Pogányok	A Gyülekezet születése és növekedése
1 Péter	67	Róma	Péter - apostol	Ázsia gyülekezetei	Isten kegyelme a szenvedések között
1 Timótheus	64-67	Macedónia	Pál	Timóteus	A gyülekezet igazgatása
Titus	64-67	Macedónia	Pál	Titus	A szolgálat kihívása
Zsidók	64-69	Ismeretlen	Ismeretlen	Zsidó keresztyének Rómában és Jeruzsálemben	A keresztyénség felsőbbrendűsége
2 Péter	67, 68	Efézus	Péter-apostol	Ázsia gyülekezetei	Igazság a tévelygés ellen
2 Timótheus	67	Róma	Pál	Timóteus	Utasítások a szolgálatához
Júdás	67-68	Ismeretlen	Júdás - Jézus testvére	Keresztyének - mindenhol	A hit védelmezése
János	90	Efézus	János - apostol	Keresztyének Efézus környékén	Krisztus istensége
1 János	90	Efézus	János	Keresztyének Efézus környékén	Az örök élet ismerete
2. János	90	Efézus	János	Egy Efészushoz közeli gyülekezet	Keresztyén szeretet és az igazság
3 János	90	Efézus	János	Gájus	A gyülekezet igazgatása
Jelenések	95-96	Pátmosz	János	Az Ázsiában levő hét gyülekezet pástora	Krisztus győzelme

**Egyes bibliatudósok a Galata levél keltezését későbbi időpontra helyezik. MEGJEGYZÉS: Az Újszövetség könyveit lehetetlen pontos időrendi sorrendbe tenni. Egyik sincs dátummal ellátva, és csak néhány tartalmal utalást megírásának idejéről. A legtöbb, amit tehetünk, hogy megközelítőleg helyes sorrendbe tesszük őket. A fenti táblázat ezt a sorrendet mutatja be. A későbbiekben részletesebben fogjuk tárgyalni az időrendi sorrendet.

Az Újszövetség irodalmi jellege

Melyek az Újszövetség történelmi könyvei? (Öt könyv.) _____

12

Az Újszövetség első négy könyve Jézus életét és munkáját emeli ki. Az Apostolok cselekedetei a Gyülekezet történetével folytatódik, különös hangsúlyt fektetve Pál szolgálatára. Sorold fel Pál levelei közül azokat, amelyek konkrét gyülekezeteknek szólnak! (Kilenc levél.)

13

Ezek a levelek a korai gyülekezeteknek lettek címezve. Tanácsokkal segítik a hívőket a keresztyén hitben és a keresztyén etika gyakorlásában.

Pál mely könyvei személyes jellegűek? (Négy könyv.) _____

14

Ezek mind egyéneknek íródtak, s nem egy csoportnak. Céljuk személyes tanácsokkal és útmutatással ellátni a címzettet. Mivel azonban a címzettek gyülekezetvezetők voltak, ezek a levelek egyszerű magánleveleknél sokkal nagyobb jelentőséggel bírtak.

Sorold fel az általános leveleket! (Nyolc levél.) _____

15

Ezeket a leveleket különböző apostolok írták, s elsősorban a Római Birodalomban elszórtan élő zsidó/keresztyén hívőkhöz intézték.

Az Újszövetség melyik könyve prófétai jellegű? _____

16

A könyv célja a jelenre és a jövőre irányul.

Szellemi formálódás

1. Fel tudod sorolni az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben?
2. Emlékszel az Újszövetség történelmének 9 fontos dátumára?
3. Az Újszövetség mely három korszakát említettük?
4. Emlékszel még az Újszövetség három irodalmi műfajára?
5. Meg tudod nevezni az Újszövetség nyolc íróját?

3. N a p

A két szövetség között – A politikai világ

Körülbelül 400 év telt el csendben az ószövetségi kánon lezárása és Krisztus születése között. Ma és holnap röviden átnézzük ezt a két szövetség közötti fontos periódust. Ma a Közel-Kelet politikai változásaira koncentrálunk, amelyek ebben az időszakban történtek. Holnap megvizsgáljuk a vallási mozgalmak előrehaladását, amelyek fontos szerepet játszottak az Újszövetség világában.

Az **Ószövetség** című kurzusban tanultunk néhány fontos időpontról a fogság utáni Izrael történelmével kapcsolatban. Ismételjük át röviden! Ha nem tudsz válaszolni az alábbi kérdésekre, nézd meg a megoldást a könyv végén!

Mikor rombolták le Jeruzsálemet? _____ Ki tette? _____ 17

Kr.e. 538-ban _____, _____ király¹⁸ engedélyezte, hogy a zsidók hazatérjenek Jeruzsálembe és megépítsék a templomot. Két évvel később Zorobábel 50.000 zsidóval tért vissza Júdába.

Melyik két próféta tért haza Zorobábelrel? _____ 19

Hetvennyolc évvel később Ezdrás érkezett a szent városba Artaxerxes perzsa király megbízásából, hogy helyreállítsa Jeruzsálemben a Mózes törvényét, mint a jeruzsálemi zsidó közösség alapját.

Kr.e. 445-ben megérkezett _____. Őt Artaxerxes király helytartónak nevezte ki Jeruzsálemben. Mit tett Nehémiás Jeruzsálemben? (Neh 2-4.) _____ 20

Ki volt az Ószövetség utolsó prófétája? _____ 21
Vele megszűnt a prófétai beszéd Isten népéhez.

A szövetségek közötti időszak rövid történelmi áttekintése

Olvasd el figyelmesen a következő történelmi összefoglalót! Nem kell minden dátumot megjegyezned! A mai és a holnapi leckével az a célunk, hogy megfigyeljük a két szövetség között végbement változásokat. Az egyes részek végén található kérdések kiemelik a legfontosabb pontokat.

A két szövetség közötti időszak politikai történelme hat korszakra osztható:

KORSZAK	DÁTUMOK	
Perzsa	Kr.e. 536-333	Círus és mások
Görög	Kr.e. 333-323	Nagy Sándor
Egyiptomi	Kr.e. 323-198	A ptolemaidák (görög királyok Egyiptomban)
Szíriai	Kr.e. 198-165	A szeleucidák (görög királyok Szíriában)
Makkabeusok	Kr.e. 165-63	Júda független korszaka. A hasmoneusok
Római	Kr.e. 63-	Krisztus koráig. A heroditák.

A perzsa korszak Kr.e. 536 - 333

Az Ószövetség végén (kb. Kr.e. 432-ben), Júda még perzsa tartomány volt. A perzsa uralom általában véve mérsékeltnek bizonyult, és a zsidók nagy szabadságnak örvendtek. Kr.e. 538-ban Círus perzsa király kezdeményezte a zsidók hazatérését Jeruzsálembe, utódai pedig folytatták politikáját. A zsidó élet két arculata azonban eltűnt: **a monarchia és a prófétai szolgálat**. Ezdrás és Nehémiás idejét követően a főpap szerezte meg a hatalmat, és ezzel a politikai és vallási befolyást.

Nehémiás idején alakították ki a samáriabeliek az Isten-imádat egy rivális formáját. Josephus, az első század zsidó történésze szerint a főpap unokáját száműzték Izráelből, mert Szanballat egyik lányát vette feleségül. Ő Samáriába menekült, és a Gerizim hegyén templomot épített. A samáriabeliek számára ez a hely vált istentiszteleti központtá (ld. Jn 4).

A görög korszak Kr.e. 333 - 323

Kr.e. 333-ban Nagy Sándor betört Szíriába és elfoglalta Palesztinát, Tírust, Gázát, majd később Egyiptomot. A zsidók behódoltak Nagy Sándornak, aki jól bánt velük. Josephus elmondása szerint Judua főpap papi ruhákat öltött és Jeruzsálem papjainak kíséretében kiment a városból Nagy Sándor fogadására, akihez kegyelemért folyamodott, és megmutatta neki a zsidó írásokból az ő győzelméről szóló próféciaikat. Nagy Sándorra ez mély benyomást gyakorolt, és tiszteletét fejezte ki a főpap felé. Nem bántotta Jeruzsálemet, sőt felajánlotta azoknak a zsidóknak, akik áttelepülnek Alexandriába, hogy a görög állampolgárokkal egyenlő jogokat ad nekik. Nagyon sok zsidó vonult be Nagy Sándor seregébe, így a zsidók szétszóródtak az egész Görög Birodalom területén.

Az egyiptomi korszak Kr.e. 323 - 198 (A ptolemaidák – Egyiptom görög királyai)

Nagy Sándor halála után a birodalom vezetése a négy hadvezérre maradt. A két keleti terület, Szíria és Egyiptom Szeleucus (Szíria) és Ptolemaiosz (Egyiptom) fennhatósága alá került. A két térség között levő Palesztina először Szíriához tartozott, Kr.e. 301-ben azonban egyiptomi kézre került.

Egyiptom görög királyai, a ptolemaidák idejében a zsidók sorsa többnyire békés és boldog volt. Azok, akik Egyiptomban éltek, zsinagógákat építettek közösségeikben. Alexandria a zsidók befolyásának hatalmas központjává vált. Ebben a korban készült el a Szeptuaginta Egyiptomban. Bizonyára emlékszel arra, amit a **Hitelveken (Tanítványválas 2)** tanultunk: **a Szeptuaginta az Ószövetség görög nyelvű fordítása**. Az Újszövetség idején a zsidók többsége és a keresztyének számára a Szeptuaginta vált a Bibliává.

Ebben az időszakban kezdődött el a zsidók **hellenizációja** (a görög nyelv, a szokások és a gondolkodásmód átvétele). Palesztinában két párt – a nemzeti és a hellenista – küzdött a politikai hatalomért és befolyásért.

A szíriai korszak Kr.e. 198 - 165 **A szeleucidák – Szíria görög királyai)**

Kr.e. 198-ban Nagy Antiochus visszahódította Palesztinát. Így Izrael ismét Szíria görög királyainak (szeleucidák) uralma alá került. A szeleucidák megérkezésével elkezdődött a zsidó történelem egyik legsötétebb korszaka.

Antiochus Epiphanes (Kr.e. 174-164) a zsidók nagy ellensége volt. Mindent elkövetett, hogy a zsidókat kiirtsa és vallásukat megsemmisítse. Kr.e. 168-ban lerombolta Jeruzsálemet, és a hagyományokhoz híven megszenteltelenítette a templomot azzal, hogy egy disznót áldozott az oltáron. Oltárt emelt Jupiternek, betiltotta a templomi istentiszteletet és megsemmisített minden másolatot, amit a Tekercsekről megtalált. Antiochus Epiphanes zsidók ezreit adta el rabszolgának és kegyetlen hadjáratot indított a zsidóság gyökeres kiirtása érdekében.

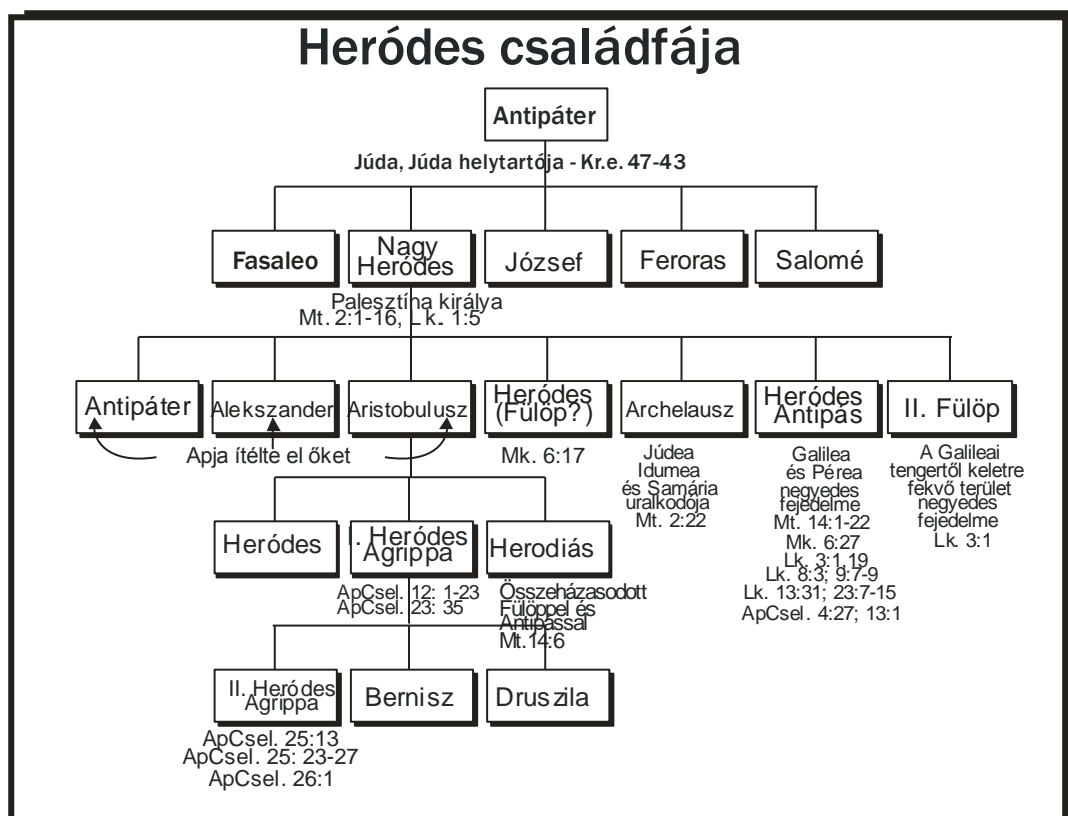
A Makkabeus korszak (hasmoneusok) Kr.e. 165 - 63

A szeleucidák idején történt üldöztetések vezettek a Makkabeusok lázadásához. Mattathias, a rendkívül hazafias és határtalan bátorsággal rendelkező pap, megelégelte Antiochus Epiphanes-nek a zsidók megsemmisítésére irányuló támadási kísérleteit, maga köré gyűjtött egy csoport hűséges zsidót, és felhúzták a felkelés zászlaját. (E korszak történelmének elsődleges forrásul két apokrif irat, a Makkabeusok első és második könyve szolgál).

Mattathiasnak öt fia volt. Kr.e. 166-ban, a pap halálakor palástja legidősebb fiára, Júdásra szállt, aki egymás után győzött a csatákban, és Kr.e. 165-ben visszaszerezte Jeruzsálemet. Megtisztította és újra megszentelte a templomot. Innen ered a templomszentelés ünnepe (lásd Jn 10:22).

A papi család leszármazottjaként Makkabeus Júdás egyesítette magában a vallási és a polgári hatalmat egyaránt. Ezáltal létrehozott egy olyan papi-kormányzó dinasztiát (hasmoneusok), akiknek sikerült 100 évig a független Júda élén állniuk. Amikor Júdás meghalt a szíriaiak ellen vívott egyik csatában, testvére, Jonatán vette át a nemzeti párt vezetését, aki diplomáciai és katonai erővel próbálta a függetlenség ügyét előremozdítani. Jonatánt Kr.e. 143-ban elárulták és meggyilkolták. Testvére, Simon lépett a helyére. Kr.e. 142-ben Demetrius, Szíria királya politikai szabadságot adott Simonnak Júda számára. Sikerült kivívni a függetlenséget.

Kr.e.139-ben Simon szerződést kötött Rómával, melynek értelmében elismerték Júda nemzeti függetlenségét. Simont a saját veje, Ptolemaiosz gyilkolta meg. Simon fia, Hyrcanus János vette át a hatalmat Jeruzsálemben, és száműzte Ptolemaioszt. Szíria ismét megtámadta Jeruzsálemet. A zsidókat fegyverletételre kényszerítették, és hadi adót kellett fizetniük Szíria királyának, VII. Antiochusnak. Amikor Antiochus meghalt, Hyrcanus János kihasználta az alkalmat, hogy hatalmát megerősítse. Elfoglalta Transzjordániát, Samáriát (lerombolta Gerizimben a templomot) és Edomot. Halála után fia, Aristobulus Júdás került a trónra. Aristobulus és fiai véreskezű uralkodók voltak; méltatlanok a Makkabeus névre.

A római korszak (Kr.e. 63-tól Krisztus napjaiig)

Kr.e. 63-ban Pompei (római hadvezér) meghódította Szíriát és Palesztinát, majd megfosztotta trónjától II. Aristobulus Makkabeus királyt. Hyrcanust, aki a testvére volt és egyben a főpap is, a rómaiak koronázták Júda királyává. Később az idumeus (edomi, Ézsau leszármazottja) Antipáttert nevezték ki Júda helytartójává (kormányzójává). Fia, Nagy Heródes örökölte Júda trónját, miután Hyrcanus meghalt.

Hogy elnyerje a zsidók jóindulatát, Heródes előkelő pompával újjáépítette a templomot. Mindemellett kegyetlen, durva ember volt. Felesége, Miriamne a hasmoneusok (Makkabeusok) családjából származott. Örült féltékenysége miatt Heródes oly módon vetett véget a Makkabeusok családfájának, hogy megölte feleségét és két fiát. Ő az a Heródes, aki Júda kormányzója volt Jézus születésekor, és aki megölette a betlehemi csecsemőket.

Apja halála után (Kr.e. 4-ben) Archelaust nevezték ki Júda, Samária és Idumea kormányzójává. Kilenc évi aljas uralkodása után a samáriaiak és júdaiak delegációt küldtek Rómába azzal a céllal, hogy meggyőzzék Rómat Archelaus trónfosztásának szükségességéről. Ezek után Róma közvetlenül kormányozta Júdát a sorban kinevezett római helytartók révén (Pilátus, Félix, Festus). Júda és Samária helytartóinak rezidenciája Cézareában volt. Az evangéliumokból legjobban ismert Heródes Nagy Heródesnek a fia, Heródes Antipás volt, Galilea és Perea negyedes fejedelme (helytartója). A Lukács 13:32-ben Jézus rókának nevezte őt. Egy új fővárost épített a Galileai tenger partján, amit Tibériásnak nevezett el. Heródes Antipás az evangéliumokban Keresztelő János gyilkosaként és az Urat elítélő egyik bíróként jelenik meg (Luk 23:7-12). Antipás házasságkötése Herodiással, féltestvérenek lányával és másik féltestvérenek (I. Heródes Fülöpnek) a feleségével a királyságába került. Amikor Caligula lett a Római Birodalom császára, I. Heródes Agrippát, Herodiás testvérét nevezte ki királynak Fülöp tetrarchiáján. Heródes Antipást Lyon-ba, Galliába száműzték.

I. Heródes Agrippa, aki a judaizmus fanatikus híve volt, egyike volt azoknak, akik elkezdték a keresztyéneket üldözni. Uralkodása alatt érezhetően megnőtt a feszültség a farizeusok és a Krisztusban hívők újonnan kialakult csoportja között. A király közbelépésére Jakobot, Zebedeus fiát meggyilkolták, Pétert pedig börtönbe zárták (ApCsel 12). I. Agrippa haláláról az ApCsel 12:20-23 tesz említést.

Fiát, II. Agrippát az ApCsel 25. része említi. Bár Agrippa óriási ismerettel rendelkezett a judaizmusról, annak tanításaival szemben teljesen közömbös volt. Ugyan betartotta az előírt szokásokat, azonban soha nem mutatott őszinte meggyőződést a tanítások igazságtartalma iránt. A Róma elleni lázadás idején (Kr.u. 66-ban) nyíltan szövetségre lépett a rómaiakkal. Kr.u. 70-ben Titus mellett harcolt Jeruzsálem ellen. Kr.u. 75-ben Agrippa Rómába költözött Berenikével, aki felesége és testvére volt. Agrippa Kr.u. 100-ban halt meg.

Röpdolgozat

Mi a Szeptuaginta? Mikor fordították le az Ószövetséget? Miért volt szükséges lefordítani görögre

Mit jelent a hellenizáció? _____

4. N a p

A két szövetség között – A vallásos világ

Tegnap összefoglaltuk a két szövetség között eltelt 400 évi „hallgatás” politikai történelmét. Ma figyelmünket azokra a vallási eseményekre fordítjuk, amelyek nagy hatást gyakoroltak az Újszövetség világának alakulására.

Judaizmus

Az első században létező judaizmus nagymértékben Jeruzsálem lerombolásának és a fogságnak eredményeként jött létre. A fogság előtt ugyanis a zsidók megrögzött bálványimádók voltak. A fogságban azonban egyszer és mindenkorra kigyógyultak a bálványimádásukból. A zsidók a fogságból egyistenhívőkként tértek vissza, az egyedüli igaz Istent imádták.

Mivel magyarázható ez a gyökeres változás, ami ilyen rövid idő alatt (50 év) következett be? Részben annak volt a következménye, hogy saját szemeikkel látták beteljesülni Ézsaiás és Jeremiás próféciáit. Jeruzsálem pusztulását, a babiloni fogságot, aztán ahogy hirtelen meghódította Babilont Círus, Perzsia királya, aki egyben elrendelte, hogy a jeruzsálemi templomot helyreállítsák. Mindezeket Ézsaiás már kétszáz évvel korábban megjövendölte. Később Jeremiás megprófétálta, hogy a fogság 70 évig fog tartani. Ahogy a zsidók látták, hogy a próféciák szóról szóra beteljesülnek, megbizonyosodtak afelől, hogy az egyedüli igaz Isten ugyanaz az Isten, aki szövetséget kötött Ábrahámmal, Mózeszel és Dáviddal, és hogy Ő az az Isten, aki mindig betartja szavát.

Szerinted hogyan tudott hatást gyakorolni Dániel és Ezékiel a honfitársaira, hogy bálványimádásukat feladják?

28

Érdeemes említést tennünk más olyan változásokról is, amelyek a fogság idején kezdődtek el: 1) Nő a jelentőségük az írástudóknak, mint a törvény tanítóinak; 2) A zsinagóga létrejötte, mint Isten dicsőítésének, a tanulmányozásnak és az imának a helye; 3) A Szanhedrinnek, mint kormányzó szervnek a kialakulása a szövetségek közötti időszakban.

Az írástudók

A fogság előtt Izráel vallási központja a Templom volt, a maga szertartásaival és áldozataival. Amikor az áldozatok megszűntek, a Törvény, illetve a Tóra magyarázata került központi helyre a zsidó vallásban. A fogság idején egyre jobban elterjedt a zsidók körében a Törvény személyes, közvetlen tanulmányozása. Az Írások ilyen jellegű tanulmányozása vált a fogságban élő júdabeliek számára az identitásuk és az összetartozásuk közös pontjává. A mózesi törvényekben igen jártas írástudók lettek a törvény tanítói. Ők voltak a törvénytudósok vagy „a Törvény doktorai”. Úgy tartják, hogy ők eredetileg a papok leszármazottai voltak, de rövid időn belül már teljesen különálló csoportot alkottak.

Az írástudók dolga volt az írások terjesztése. Ők másolták újra azokat az anyagokat, amelyek később az Ószövetséget alkották. Többször is lemásolták őket, hogy a szent írások elérhetővé váljanak a fogságban szétszórt gyülekezetekben. Az írástudók szerepe olyan fontos volt, hogy amikor a zsidók visszatértek Jeruzsálembe, Ezsdrás – aki a Törvényt tanulmányozta és magyarázta – legalább olyan fontossá vált az emberek számára, mint a főpap a templomi istentisztelet idején.

Jézus korában az írástudók többsége farizeus volt. Túlnyomó többségük szélsőségesen törvényeskedő volt. Jézus azt kifogásolta, hogy szigorú elveik mellett az életvitelükből hiányzott a becsületesség, a tisztesség. Közülük legalább egy hallgatott Jézusra (Mt 8:19).

A zsinagóga

Úgy vélik, hogy a zsinagóga Babilonban alakult ki (Lásd Ez 8:1; 20:1-3). Az első gyülekezetekhez hasonlóan az első zsinagógák is házaknál jöttek létre, majd fokozatosan hivatalos gyülekezetekké váltak, ahol közösen dicsőítették Istent, imádkoztak és tanították az Írásokat. Minden településen, ahol legalább tíz zsidó férfi élt, létrehoztak egy zsinagógát az imádkozásra, és a Törvény és a Próféták tanítására (Lásd: Lk 4:16-30).

A zsinagóga laikus intézmény volt, ahol sem a vezetőség, sem az istentiszteleti rendért felelős emberek számára nem volt követelmény, hogy papok vagy farizeusok legyenek. A zsinagógafőt (Mk 5:22) a vének szavazással választották meg. A Törvények és a Próféták felolvasása és magyarázása nem a hivatásos papok kiváltsága volt. A zsidók különféle csoportjai (tehát különböző „felekezetek”) önállóan alapítottak zsinagógákat az olyan nagyobb városokban, mint Róma, Jeruzsálem és Alexandria.

A zsinagóga a város zsidó lakosai számára a társadalmi élet központját is jelentette. A gyermekek oktatása is a zsinagógákban történt. A zsinagógákban a Törvény tanulmányozása vette át az áldozati szertartás helyét. A rabbi helyettesítette a papot, és a közösség hitét alkalmazták az egyének életére. Az első századi keresztyének az alkalmak rendjét a zsinagógák modellje szerint alakították ki.

A Szanhedrin

A Szanhedrin egy jogi hatalmat gyakorló arisztokratikus intézmény volt. Ennek az intézménynek az eredetét Mózesnek tulajdonították (4Móz 11:16). A Szanhedrin előde volt az a bírói testület, amelyet Jósafát alapított (2Krón 19:8). Az is lehetséges, hogy Ezsdrás korában a vének (5:5,9; 6:6,14; 10:8), Nehémiás idején pedig a nemesek és a hivatalnokok (2:16; 4:14) a Szanhedrin egy korai formáját alkották.

A Szanhedrin tagjai papi arisztokraták vagy laikus nemesek voltak. Később az írástudók is ide tartoztak, akiknek nagy része a farizeusok csoportjába tartozott. A hasmoneusok alatt a Szanhedrin párt legnagyobb részét a Szaduceusok alkották. Amikor Nagy Heródes trónra került, megpróbálta megfosztani hatalmától a régi arisztokratákat úgy, hogy megölette a

Szanhedrin 45 legkiemelkedőbb szadduceus tagját, valamint nagyobb jogi felelősséget bízott a farizeusokra, akik kevesebb fenyegetést jelentettek a számára.

A Sanhedrin a főpap vezetésével működött és törvényhozó, végrehajtó és bírói szerepet töltött be. A Római Birodalom korszakában (Kr.e. 63 – Kr.u. 70.) ez a szervezet képviselte a legmagasabb jogi hatalmat Júdeában. Nem csak a vallásos kérdésekben gyakorolt hatalmat, hanem a jogi és kormányzási ügyekben is, amikor nem szegült szembe a római prokurátor (helytartó) hatalmával. A Sanhedrin által hozott halálbüntetést minden esetben a római prokurátornak kellett jóváhagynia. A Sanhedrin Jeruzsálem bukása után (Kr.u. 70) eltűnt.

Mi volt az írástudók fő foglalkozása? _____ 29

A fogság alatt az írástudók _____ 30

A zsinagógákban a Törvény tanulmányozása vette át az _____ helyét.

A rabbi helyettesítette a _____³¹ és a közösség hitét alkalmazták a személyes életben.

Hogy hívták Izraelben a legfelső bíróságot? _____ 32

Vallási csoportok

Az Újszövetséghez érve számos olyan különböző vallási csoporttal találkozunk, melyek az Ószövetségben nem léteztek. Ilyenek a farizeusok, szadduceusok, esszénusok és a zelóták. Megemlíthetjük még a hébereket és a hellenistákat is.

Farizeusok

Az Újszövetség korának legnagyobb és legbefolyásosabb szektája/pártja a farizeusok voltak. Mint a judaizmus szeparatistái, megpróbálták elszigetelni magukat a gonosszal való bármilyen érintkezéstől, és arra törekedtek, hogy az írott Törvény mind a 613 tételét tökéletesen betartsák, és ezen felül a szájhagyományokat is. A farizeusok a *Haszidim* (a „kegyesek”) utódai voltak, akik megőrizték a Törvény iránti hűségüket Kr.e. 168-ban, amikor Antiochus Epiphanes eltörölte a judaizmust.

A farizeusok teológiájának alapja a teljes ószövetségi kánon volt (a Törvény, a Próféták és az Írások). Az allegorikus módszer segítségével értelmezték azt, amely megengedett egy bizonyos fokú rugalmasságot a törvény elveinek alkalmazásában. Nagy jelentőséget tulajdonítottak a szóbeli törvényeknek, vagyis a hagyománynak. Hittek az angyalok és a szellemek létezésében, a lélek halhatatlanságában és a test feltámadásában. Rendszeresen böjtöltek és fizettek tizedet.

A farizeusok hitüket a cselekedetekre alapozták. Mindig számlálgatták a jócselekedeteiket, hogy több van-e belőlük, mint a hibákból. Bár a farizeusok nagy részét a vallásos büszkeség jellemezte, voltak, akik erényesek és igazságosak maradtak. Ezek közé tartoztak: Nikodémus, Arimátiai József és a társusi Saul (Pál apostol).

Az összes zsidó szekta közül csak a farizeusok maradtak meg napjainkig. Ez az előde a modern ortodox judaizmusnak, amely a farizeusi mintát követi az erkölcs, a szertartás és törvény tekintetében.

Szadduceusok

A szadduceusok valószínűleg Sádokiták voltak, Sádok pap követői, aki Salamon papja volt (1Kir 2:35). Sádok fiai alkották a papi hierarchiát a fogság alatt (2Krón 31:10, Ez 40:46, 44:15, 48:11). Krisztus idején *szadduceus* volt a papi párt neve. Noha kevesebben voltak, mint a farizeusok, nagyobb politikai hatalommal bírtak. A heródesi uralom idején ők kormányozták a judaizmus polgári életét. A papok (szadduceusok) közül sokan átvették a hellén szokásokat és mentalitást.

Többnyire arisztokraták voltak. A szadduceusok teológiájukat a Pentateuchos szertartásaira alapozták (az Ószövetségnek csak ezt a részét tartották kánoninak). Szigorúan ragaszkodtak a Tóra szó szerinti értelmezéséhez. A farizeusok által buzgón tanulmányozott hagyományokat (a szóbeli törvényt) elutasították. Mint racionalisták és a természetfeletti ellenzői, tagadták az angyalok és a szellemek létezését (ApCsel 23:8), és nem hittek a feltámadásban.

A szadduceusok nem éltek túl a templom lerombolását (Kr.u. 70). A templomi szertartások és a papság megszűnése miatt eltűntek a judaizmusban képviselt erők közül.

Esszénusok

A farizeusokkal és szadduceusokkal ellentétben az esszénusok olyan aszketikus testvéri közösséget alkottak, akik közé csak azok tartozhattak, akik hajlandóak voltak alávetni magukat a csoport szabályzatainak, és akik áttestek a beavató ceremóniákon. Teljes vagyonszűkösségekben éltek, ezért nem volt köztük sem szegény, sem gazdag.

Szélsőségesen kötődtek a törvényhez és a szombat betartásához. Az esszénusok aszketikus hajlamai sok szempontból hasonlítanak a szerzetesi élethez, ami később alakult ki az Egyházban. Az esszénusok Jeruzsálem pusztulása (Kr.u. 70.) után eltűntek.

Zelóták

A zelóták nem vallásos szektát alkottak, hanem inkább egy szélsőségesen fanatikus nacionalista csoportot, amely a római hatalomtól való szabadulás eszközeként erőszakhoz folyamodott. A zelóta Galileus Júdás (ApCsel 5:37) Kr.u. 6-ban felkelést vezetett Róma ellen. Miután a felkelést levertek, a zelóták a farizeusok szélsőséges csoportjává váltak, akik inkább választották a harcot, mint az adófizetést. A zelóták aktívan részt vettek a Róma elleni nagy lázadásban Kr.u. 66-73-ban, míg az utolsó tagjuk is elesett a Masada-erődnél. Simon, Jézus egyik tanítványa is a zelóták pártjához tartozott, mielőtt elkezdte követni Jézust (Lk 6:15, ApCsel 1:13.).

A héberek és a hellenisták

A héberek (mint Pál – Fil 3:5) voltak azok a zsidók, akik nemcsak vallásos hitüket őrizték meg, hanem a héber, vagy az arám nyelvet és a héber szokásokat is. A hellenisták nagyobb létszámú csoportját azok alkották, akik átvették a görög-római kultúrát, és a hitbeli dolgok kivételével feladták zsidóságukat. Görög nyelven beszéltek, vagy annak az adott népnek a nyelvén, akik között éltek. Átvették szomszédaik szokásait, és sokszor lehetetlen volt megkülönböztetni őket a pogányoktól. A zsidóknak ezt a két csoportját az ApCsel 6 említi. A köztük lévő megosztottság veszélyeztette a gyülekezet egységét.

Ki volt az a közismert farizeus, aki megtért Krisztushoz? _____³³

Miért mondja Pál magáról, hogy ő *zsidókból való zsidó*? (Fil 3:5) _____

34

Sorolj fel legalább három különbséget a farizeusok és szadduceusok között!

Farizeusok	Szadduceusok
	35

Mi volt a zelóták ismertetőjegye? _____

_____ 36

Az esszénusokat nem említi az Újszövetség, bár egyesek szerint Keresztelő János és Jézus is esszénusok voltak. Mivel tudnád ezt az állítást megcáfolni?

_____ 37

Az Írások

Sok irodalmi anyag származik ebből az időszakból. A legkiemelkedőbb a Szeptuaginta (amit tegnap említettünk), az apokrif iratok és a Talmud.

A Talmud

A Talmudot a mózesi Tórán alapuló héber (polgári és vallási) törvények alkották. 300 és Kr.u. 500 közötti időszakban élt rabbik főbb gondolatainak gyűjteményét tartalmazza. A Talmud („tanulmány”) két részből áll. A *Misna*, vagy a *szájhagyományok törvénye*, amely Mózes írott törvényéből származik, és a *Gemara*, vagyis ezeknek a törvényes hagyományoknak a *szövegmagyarázata*.

Az apokrif iratok

Az „apokrif” kifejezés arra a 14 könyvre vonatkozik, amely ebből a periódusból származik, miután már lezárták az ószövetségi kánont. Bizonyára emlékszel még a Tanítvánnyá válás 2. Kurzusából arra, hogy ezeket a könyveket *soha* nem csatolták a héber kánonhoz. A Szeptuagintában, majd később a latin Vulgátában viszont szerepelnek. A római katolikus biblia ezek közül 11 könyvet tartalmaz, amelyeket az 1545-ös tridenti zsinat kánonnak nyilvánított.

A külső és belső bizonyítékok alapján mi nem fogadjuk el ezeknek a könyveknek a kánoni voltát. A zsidók nem tekintették az apokrif iratokat az Íráshoz tartozónak, sem Jézus, sem az Újszövetség írói, sem az egyházatyák. Az alábbiakban felsoroljuk az apokrif könyveket, rövid leírással.

Ezsdrás első könyve

Ez a könyv nagyjából ugyanazt a történelmi anyagot tartalmazza, mint a kánoni Ezsdrás, Nehémiás és a 2Krónikák. Ezt bővíti ki egy terjedelmes részben három zsidó nemes legendájával, akik Dáriusz király udvarában éltek. Kb. Kr.e. 100-ban íródott.

Ezsdrás második könyve

Ez egy az apokaliptikus próféciaikat tartalmazó könyv, ami kb. Kr.e. 100-ban íródott. Az utolsó része azonos az Újszövetség részeivel és valószínűleg később, Kr.u. 270-ben íródott.

Tóbiás

Ez a könyv Kr.e. 150-ben íródott. Tóbiás könyve egy vallási fikció, ami egy száműzött vallásos zsidó és Sarra, egy szegény özvegy románcáról szól.

Judit

Ez egy újabb példás bátorságról szóló kitalált történet, ami kb. Kr.e. 200-ban íródott.

Eszter könyvének a függelékei

Ezek görög nyelven írt oldalak, amelyeket kb. Kr.e. 200-ban csatoltak Eszter könyvéhez.

Bölcsességek

Ez az egyik legérdekesebb apokrif irat, ami kb. Kr.e. 50-ben íródott. A halhatatlanság hitelvét mutatja be.

Sirák fia

Ez az egyetlen apokrif könyv, melynek ismerjük a szerzőjét. A jeruzsálemi Sirák fia, Jézus írta kb. Kr.e. 175-ben.

Makkabeusok első könyve

Történet a hősiességéről. A Makkabeusok harcáról számol be Antiochus Epiphanes és utódai ellen a Kr.e. 167-134-ig terjedő időszakban.

Makkabeusok második könyve

Részben fedi az előző korszakot (Kr.e. 175-160), minőségét tekintve azonban messze elmarad az első könyvtől.

Báruk könyve

Valószínűleg Babilonban íródott. A könyv a fogságban élő zsidók imáit és megvallásait tartalmazza.

A három ifjú éneke

Ez az apokrif irat Dániel könyvének kiegészítése. Azt meséli el, hogyan szabadul ki a három fiatal férfi a kemencéből.

Zsuzsanna története

Dániel könyvének egy másik függeléke. Célja, hogy az ifjú Dániel bölcsességét bizonyítsa.

Bel és a sárkány

Ez egy legenda, amely a bálványimádásból úz gúnyt. Szintén Dániel könyvéhez tartozott.

Manassé imája

Manassének, Júda gonosz királyának tulajdonított bűnbánati ima. A 2Krón 33:19 után szúrták be, és kb. a Kr.e. 1. évszázadban írták.

Hány apokrif irattal egészítették ki Dániel kánoni könyvét? _____ 38

Melyik (nem apokrif) könyv képezi a szájhagyományok tömör összefoglalását?

_____ 39

Szellemi formálódás

Lapozgass az Evangéliumokban, és keress utalásokat olyan személyekre és csoportokra, amelyekről ebben a leckében szó volt! Hogyan segített ez a történelmi összefoglalás jobban megértened az ezekre vonatkozó bibliai utalásokat?

5. N a p

A lecke ismétlése

A tájékoztatóban sok mindenről beszéltünk. A fontosabb dolgokat egy kérdéssor formájában foglaltuk össze. Ha nem tudsz válaszolni valamelyik kérdésre, keresd meg a megoldást a leckében!

Az Újszövetség történelmi vázlat

Milyen dátumok és események képezik az Újszövetség történelmének vázlatát?

Dátum	Esemény	Korszak
Kr.e. 5 vagy 4.		
Kr.u. 26.		
Kr.u. 29.		
Kr.u. 29.		
Kr.u. 49.		
Kr.u. 50.		
Kr.u. 60.		
Kr.u. 63.		40
Kr.u. 68.		
Kr.u. 70.		
Kr.u. 95-96.		

Milyen nyelven írták eredetileg az Újszövetséget? _____ 41

1. Lecke: Tájékoztató

Melyik volt az Újszövetség világának három elterjedt nyelve?

42

Az Újszövetségnek hány könyve

Történelmi _____, levél _____, apokaliptikus _____ jellegű?⁴³

Írd le bibliai sorrendben az Újszövetség könyveit!

Történelmi könyvek	Levelek <i>keresztyén gyülekezeteknek</i>	Levelek <i>Egyéneknek</i>	Levelek <i>A zsidó keresztyéneknek (általában)</i>

Sorold fel az általános leveleket (nyolcat)! _____

44

Milyen öt jellemzője van a leveleknek?

1. _____ 2. _____ 3. _____

4. _____ 5. _____⁴⁵

A két szövetség közötti időszak történelme

Milyen változások következtek be a judaizmusban az Ó- és Újszövetség közötti időszakban?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____ 46

Kik voltak a Makkabeusok? Milyen fontos szerepet tölthettek be a zsidó történelemben?

- _____
- _____
- 47

Az evangéliumokban említett ünnepek közül melyik emlékeztet a templom újjászentelésé Makkabeus Júdás idejében? _____ 48

Párosítsd az alábbi kifejezéseket a magyarázatokkal!

A. Farizeusok
B. Szaduceusok

C. Esszénusok
D. Hellenisták

E. Héberok
F. Zelóták

- _____ 1. Azok a zsidók, akik átvették a görög nyelvet és szokásokat.
- _____ 2. Szeparatisták. Az egyetlen napjainkig fennmaradt zsidó párt.
- _____ 3. Az arisztokrata papság és a laikus nemesek pártja.
- _____ 4. Csak a Pentateuchos-t ismerték el kánoninak.
- _____ 5. Közösségekben éltek. Minden tulajdonuk közös volt.
- _____ 6. Azok a zsidók, akik megőrizték szokásaikat és nyelvüket.
- _____ 7. A teljes Ószövetséget (a Törvényt, a Prófétákat és az Írásokat) kánoninak tartották.
- _____ 8. Buzgón tanulmányozták mind az írott, mind a szóbeli törvényt (szájhagyomány).
- _____ 9. Fanatikus csoport, mely fegyverrel harcolt Róma ellen Palesztina felszabadításáért.
- _____ 10. Az Írások jelképes értelmezésében hittek.
- _____ 11. A *Haszidim* utódai, akik hűek maradtak a törvényhez az Antiochus Epiphanes általi üldöztetés idején.
- _____ 12. Az írástudók többsége ehhez a párthoz tartozott.
- _____ 13. Nem hittek a feltámadásban.
- _____ 14. Ennek a pártnak nagy részét a hellenisták alkották.
- _____ 15. Hitük alapját a cselekedetek képezték.

A. Talmud

B. Apokrif iratok

C. Szeptuaginta

D. Tóra

- ____ 16. A görögre fordított Ószövetség.
- ____ 17. A Törvény. A Törvény öt ötöde.
- ____ 18. Azok a könyvek, melyek az Ószövetség lezárása után íródtak, és szerepelnek mind a Szeptuagintában, mind a latin Vulgatában.
- ____ 19. A szóbeli törvényeket (szájhagyomány) és ezek magyarázatát tartalmazza. (Misna és Gemara).
- ____ 20. A Makkabeusok két könyve is ebbe a csoportba tartozik. ⁴⁹

Szellemi formálódás

Fel tudod sorolni az Újszövetség könyveit bibliai sorrendben? Ha még nem, akkor szánd most rá az időt, és tanuld meg!

•••

1. Lecke

¹ Augustus / Tiberius

² 30 éves

³ 100 évet (Kr.e. 5-től Kr.u. 95-ig)

⁴ Lásd a 3. oldalon levő táblázatot!

⁵ Születésével / keresztre feszítésével és feltámadásával.

⁶ Gyülekezet születésével, pünkösddel / Pál bebörtönzésével.

⁷ János halálával és az apostoli kor befejeződésével

⁸ Bevezetés: Kr.e.5 – Kr.u.29, Kibontakozás: Kr.u.29 – 60, Megszilárdulás: Kr.u.60 – 95

⁹ Latin, görög és arám.

¹⁰ 1. Az Újszövetség könyvei görögül íródtak, 2. Az első gyülekezet Ószövetsége a Szeptuaginta, vagyis az Ószövetség görög fordítása volt, 3. A gyülekezet kibontakozása során a görög volt a gyülekezet hivatalos nyelve.

¹¹ (A sorrend és a leírás változhat)

Jakab	1	Jézus testvére és vezető Jeruzsálemben
Pál	13 vagy 14	A pogányok missziós apostola
Máté	1	Apostol, előtte vámszedő
Márk	1	Péter és Pál munkatársa
Lukács	2	Pogány, orvos, Pállal együtt utazott
Péter	2	Apostol, a gyülekezet vezetője
Júdás	1	Jézus testvére
János	5	Apostol, Jézus szeretett tanítványa

¹² Máté, Márk, Lukács, János, ApCsel.

¹³ Róma, 1-2 Korinthus, Galata, Efézus, Filippi, Kolossé, 1-2 Thesszalonika.

¹⁴ Filemon, 1-2 Timóteus, Titus

¹⁵ Zsidó, Jakab, 1-2 Péter, 1-2-3 János, Júdás

¹⁶ Jelenések

¹⁷ Kr.e. 586-ban. / Babilon.

¹⁸ Círus, Perzsia királya

¹⁹ Aggeus és Zakariás.

²⁰ Nehémiás. Megépítette Jeruzsálem falait.

²¹ Malakiás.

²² A Szeptuaginta az Ószövetség egyik görög fordítása volt. Alexandriában (Egyiptomban) készült el a fordítás a ptolemaioszok (Egyiptom görög királyainak) uralkodása idején. Sok olyan zsidó, aki Alexandriában és a görög világ más részein élt, átvette a görög nyelvet és a hagyományokat. Nekik volt szükségük az Írások görög nyelvű fordítására.

²³ Azokra a zsidókra vonatkozik, akik átvették a görögök nyelvét és hagyományait

²⁴ Antiochus Ephiphanes - szeleucida király - a zsidók ellensége volt, aki el akarta pusztítani a judaizmust. Betiltotta a templomi áldozatot, meggyalázta a templomot, megsemmisítette

- a Törvény másolatait, és sok zsidót adott el rabszolgaként. Egy bátor pap, Mattathias szállt szembe a szíriai katonákkal. Halála után mind az öt fia háborút indított Antiochus és utódai ellen. A zsidók függetlenségüket Simon vezetése alatt vívták ki, aki Mattathias egyik fia volt.
- 25 Az idumeus Nagy Heródes, Antipater római helytartó fia. Heródes kegyetlen és zsarnok volt. Meggyilkolta saját feleségét és három fiát.
- 26 Heródes Antipás, Nagy Heródes fia, a galileai tetrarcha. Ő kötött házasságot Heródiással, saját testvérének, Fülöpnek a feleségével. Amikor Keresztelő János szembe fordult vele, azonnal kivégeztette.
- 27 Félix volt az első helytartó, aki meghallgatta Pált. Két évvel később Festus foglalkozott ügyével, azután II. Agrippa hallgatta ki. Cézarea volt a római helytartók hivatalos rezidenciája. Agrippa éppen akkor látogatta meg Festust, a római helytartót.
- 28 Saját válaszod. Úgy gondolom, hogy Dániel rendíthetetlen bizonyágtétele Isten szuverenitásáról nagy hatással volt a babiloni zsidókra (Dán 4:26, 27, 37). Ugyanakkor Ezékiel próféta refrénje is („*megtudjátok, hogy én vagyok az Úr*”) elgondolkodtatta a zsidókat.
- 29 Az Írások újramásolása.
- 30 Magyarázták és tanították a Törvényt.
- 31 Áldozati szertartás, papot
- 32 Szanhedrin.
- 33 Tárzusi Saul, Pál apostol.
- 34 Azért, mert hű volt a zsidó nyelvhez és a hagyományokhoz. Nem volt hellenista.
- 35 Farizeusok Szadduceusok
A teljes Ószövetséget kánoninak tartották Csak a Pentateuchost tartották kánoninak
Törvénykezők, szeparatisták voltak Liberálisak, hellenisták voltak
Hittek a feltámadásban Nem hittek a feltámadásban
- 36 Erőszakot alkalmaztak a Rómától való szabadulás érdekében.
- 37 Saját válaszod. Szerintem az esszéneusok szélsőségessége teljesen ellentétes a Jézus által hirdetett kegyelemmel.
- 38 Hárommal.
- 39 A Talmud.
- 40 Lásd a 3. oldalon található táblázatot!
- 41 Görög.
- 42 Arám, görög és latin.
- 43 8 történelmi, 21 levél, 1 apokaliptikus
- 44 Zsidók, Jakab, 1-2Péter, 1-2-3János, Júdás
- 45 1. Címsor, 2. Címzett, 3. Köszöntés, 4. A téma kifejtése, 5. Lezárás
- 46 Kigyógyultak a bálványimádó hajlamaikból. Az írástudók váltak az emberek tanítóivá. Megalapították a zsinagógákat, ahol az Írásokat tanulmányozták és imádkoztak. Ebben a periódusban a Szanhedrin kezdett fontos szerepet betölteni a Júda kormányzásában.
- 47 A Makkabeusok Mattathias pap fia voltak. Ők kezdeményezték a Szíria elleni háborút Antiochus Epiphanes korában. Az ő irányításukkal a zsidók kivívták függetlenségüket, amely a római leigázásig tartott.
- 48 A templomszentelés ünnepe.
- 49 1.-D; 2.-A; 3.-B; 4.-B; 5.-C; 6.-E; 7.-A; 8.-A; 9.-F; 10.-A; 11.-A; 12.-A, 13.-B; 14.-B; 15.-A; 16.-C, 17.-D; 18.- B; 19.-A; 20.-B

2. Lecke